

Лариса МЕЛЬНИК:

**Адальберт Ерделі: Альбом / Авт.-упоряд. А. М. Ковач.
Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2007. – 380 с.: іл.**

Шанувальники живопису отримали чудовий подарунок – ужгородське видавництво підготувало довгоочікуваний альбом “Адальберт Ерделі”, присвячений художнику, який залишив по собі тисячі полотен. Значна кількість робіт митця знаходиться в музеях України та зарубіжжя.

Зацікавлення творчістю і особистістю Адальберта Ерделі існувало завжди. Ним цікавилися журналісти, мистецтвознавці, прихильники його живопису, колекціонери. В останні роки інтерес до художника і до його творчої спадщини значно зріс у зв'язку з трагічною смертю вдови Магдаліни Ерделі (2004 р.). Усе життя Магдаліна зберігала картини Адальберта, і її серце не витримало жорстокого пограбування. Державі і громадськості не вдалося зберегти дворик і будинок художника, які було зруйновано невдовзі, 2006 р. У пресі з'явилося чимало матеріалів, присвячених цим трагічним подіям, статей про життя і творчість А. Ерделі, публікацій відомих репродукцій, влаштовувалися виставки, в Закарпатському художньому інституті декілька років поспіль проводилися Ерделівські читання. Безумовно, що у цій ситуації відсутність видання, у якому було б зібрано, систематизовано і представлено значну кількість полотен А. Ерделі, відчувалася досить гостро.

Книга-альбом є результатом серйозних і тривалих пошуків автора-укладача, художника Антона Ковача. Більше п'яти років він збирав інформацію про картини художника, біографічні матеріали, спомини про митця, вивчав державні колекції та приватні збірки. Багато зібраного біографічного матеріалу увійшло до “Літопису життя і творчості” А. Ерделі, який лаконічно сповіщає читачу-глядачу основні віхи біографії художника. Вони супроводжуються численними світлинами (деякі з них публікуються вперше) і створюють враження документального кіно. Ось короткий перелік біографічних сходинок митця до висот світового визнання його таланту.

Адальберт Ерделі (Гриць) народився 25 травня 1891 р. в присілку Климовиця села Загаття Іршавського району (тоді Австро-Угорщина) в багатодітній сім'ї сільського вчителя. Батько змінив прізвища всіх членів сім'ї на угорське – Ерделі – через асиміляторську політику угорського уряду. По закінченні гімназії, а потім вчительської семінарії Адальберт вступив до Будапештської академії мистецтва. У Будапешті на виставці тоді вперше експонували його роботи. По закінченні академії з відзнакою А. Ерделі повернувся додому і зайнявся вчительською роботою. Багато малював, організував першу виставку закарпатських і кошицьких художників. Невдовзі, як багато інших українських митців цього періоду, вирушив до осередку європейського мистецтва у м. Мюнхен для вдосконалення майстерності у приватних школах. Діяльність цього періоду увінчується великим успіхом на персональній виставці творів у найбільшому виставковому центрі Мюнхена “Glaspalast” (“Скляний палац”), який закріпив славу А. Ерделі як талановитого художника.

У 1926 р. художник повернувся до Ужгорода і продовжив педагогічну діяльність в Ужгородській учительській семінарії. А. Ерделі був невгамовною людиною, завжди у русі, умів створювати довкола себе святкову атмосферу, ініціював багато мистецьких заходів. Багато подорожуючи Європою, засвоював досвід і маляські новації різних шкіл, але завжди повертався додому, і життя знову вирувало довкола нього – влаштовувалися виставки, відбувалися зустрічі, дискусії.

У 1927 р. разом із Йосипом Бокшаєм А. Ерделі організував приватну Ужгородську публічну школу рисунка. В 1929 р. у Празі відбулася персональна виставка робіт А. Ерделі, на якій було представлено понад 50 портретів, натюрмортів, пейзажів. 1929–1930 рр. – творче відрядження до Франції, виставки художника в Парижі. У 1931 р. він повернувся до Ужгорода, де став першим і незмінним головою створеного за його ініціативи Товариства діячів образотворчого мистецтва Підкарпатської Русі. 1931–1940-ті рр. позначені активною громадською та мистецькою діяльністю А. Ерделі, його обрали першим директором Ужгородського училища прикладного мистецтва та першим головою Закарпатської обласної організації Спілки художників України (з 1946 р.). У 1949 р. опубліковано статтю в обласній газеті, де художника звинуватили у космополітизмі та буржуазному формалізмі, а згодом позбавили права керувати обласною організацією Спілки художників України. У 50-х роках ХХ ст. А. Ерделі важко хворів. У 1954 р. відбулася його остання прижиттєва персональна виставка. 19 вересня 1955 р. А. Ерделі помер.

Таким чином, “Літопис...” зафіксував півстоліття надзвичайної активності художника, який зумів запровадити найновіші досягнення європейського мистецтва, створити творче художнє середовище на Закарпатті, заснувати разом із Й. Бокшаєм Закарпатську школу живопису, виховати нову генерацію художників.

Альбом “Адальберт Ерделі” належить до поширеного типу книг, які, зазвичай, виконують функцію ознайомлення широкого кола цінителів мистецтва з творчістю визначних художників, з історією і сучасним станом українського мистецтва. Але розкішне видання, яке вийшло в ужгородському видавництві, зовсім не схоже на звичний видавничий стандарт. Зміст книги, підбір робіт істотно відрізняється від її попередника, маленького альбому, підготованого до сторіччя з дня народження А. М. Ерделі (Ужгород: Карпати, 1992), що містить невеликий об’єм робіт художника (лише 19 репродукцій) низької поліграфічної якості.

Альбом, про який іде мова, – це яскравий, майстерно виконаний, об’ємний твір поліграфії, який відповідає усім вимогам: велика кількість репродукцій, дві вступні статті, паралельні тексти українською та англійською мовами. Вся ця традиційна частина виконана на високому рівні, переконливо, точно. Одна зі вступних статей належить мистецтвознавцю Михайлові Приймичу, який окреслив особливості розвитку живопису в творчості А. Ерделі, інша, яка знайомить нас із колекцією картин А. Ерделі у фондах музею, – науковим співробітником художнього музею ім. Й. Бокшая Олені Приходько та Галині Рижовій.

Нове і незвичне полягає передусім у композиції репродукованих картин, представлених в альбомі. У будь-якому виданні альбомного типу визначальну роль відіграє принцип, за яким розміщується увесь масив образотворчого матеріалу. У побудові мистецького альбому чітко відбилося ставлення до цього матеріалу як до складної художньої єдності.

У книзі вся маса репродукцій скомпонована в три великі розділи, які відповідно представляють основні етапи творчості художника. Їм передує епіграф, який складається з філософського вислову Адальберта Ерделі: “Є той, кого нема; нема того, хто був; буде той, хто мільйонами років покрокував у вічність”. Цей епіграф поділений на три частини, кожна з яких очолює початок першого і наступних розділів репродукцій і відображає певний творчий етап у житті художника. Сегменти вислову ідейно пов’язані також зі світлинами, на яких зображений А. Ерделі відповідно у певний період творчих шукань: 1920–1930-ті рр., зрілість 1930–1940-х рр. та останній – радянський період життя – 1946–1955 рр.

Простір живопису А. Ерделі неосяжний. Художнику були підвладні усі його жанри. Малював він багато і швидко, вражаючи своєю майстерністю, енергетикою кольорів, досконалістю, своєю філософією відображення світу. “В якому із світів живу я, бо їх у мене – мільйони?” – запитує у своїх щоденниках А. Ерделі. Саме тому удача альбому – це, власне, потужний масив репродукцій, у якому представлені і відомі прославлені шедеври, і менш відомі твори, але які, певна річ, заслуговують на увагу читачів. Це полотна: “Юна художниця, 1928”, “Автопортрет, 1930”, “Двадцять століття, 1931”, “Портрет А. С., 1931”, “Натюрморт із яблуками, 1939”, “Братки саду, 1940”, “Старий циган, 1941”, “Ужгородський замок. Резиденція єпископа, 1942”, “Натюрморт із червоною чашкою, 1947”, “Флокси, 1947”, “Автопортрет, 1950”, “В саду А. А. Коцки, 1953”, “Заручені, 1954”, “Річка Уж біля Невицького, 1955”, “В саду художника, 1955” та ін. Багато репродукцій опубліковано вперше, в основному, це картини з приватних колекцій. Відтворені в альбомі, вони збагатили наші уявлення про А. Ерделі як про художника з широким колом жанрових та образно-стилістичних захоплень, про масштабність його таланту.

В альбомі відтворено не тільки картини, але і їхні фрагменти. Особливо відчутний акцент у виділенні тієї частини полотна, яка зображала воду – один із основних і улюблених мотивів творчості А. Ерделі. Склянка з прозорою водою (потічок, річка, озеро, водоспад), повторюючись у багатьох картинах художника, стає у А. Ерделі символом, уособленням краси, чистоти, досконалості й гармонії.

У книзі добре скомпоновано репродукції, хоча інколи порядок їх розташування не співпадає чітко з хронологічною послідовністю, підпорядковуючись законам кольору, композиції, внутрішньому смислу і логіці.

Услід за репродукціями та “Літописом...” розміщено каталог, якому передусе своєрідна преамбула – пояснення до нього, що є, на наш погляд, особливо важливим, враховуючи складність подвійної нумерації робіт, порядок їхнього розташування, структуру опису, місцезнаходження тощо. Завдяки інформації, що міститься у науковому каталозі, дізнаємося, що до книги увійшло 304 репродукції творів закарпатського художника, із них 203 – кольорові. Перелік та обсяг кольорових репродукцій перевершили усі попередні видання. Велику частину полотен А. Ерделі з музеїв Ужгорода, Києва, Львова, Кошице (Словаччина), приватних вітчизняних і закордонних зібрань було сфотографовано і описано вперше.

За каталогом традиційно розташований розділ “Виставки”, який точно і лаконічно фіксує експозиції полотен художника з 1913 по 2006 рр.

Передостанній і дуже важливий розділ видання – “Бібліографія”. Позиції цього розділу систематизовані у хронологічній послідовності і рубриковані таким чином: “Статті А. Ерделі. Рукописи”, “Каталоги персональних виставок”; “Про життя і творчість Адальберта Ерделі. Окремі видання. Статті із збірників. Альбоми”; “Публікації у пресі”; “Енциклопедичні видання, довідники, каталоги”. Згадані розділи відзначаються точністю, науковою ретельністю та скрупульозністю праці бібліографів (Оксана Люта, Тетяна Туренко – головні бібліографи Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету) у найдрібніших деталях. Укладаючи бібліографію, упорядники використали бібліографічні матеріали уже згаданого альбому “Ерделі”.

Покажчик охоплює літературу з 1929 р. по вересень 2006 р. і містить 230 позицій, частково анотованих. Зібрану літературу систематизовано у п’яти основних розділах. Описи праць розташовано у хронологічному порядку, в межах кожного року – за алфавітом. Видання іноземними мовами подаються в кінці року. Опис літератури здійснено у відповідності з вимогами Держстандарту.

Бібліографи свідомо подали публікації всіх обласних газет, які доповнили літопис життя і творчості художника. Назви статей часом є настільки промовисті, що їх можна вважати своєрідною хронікою подій.

Як виняток, бібліографи подають декілька цитат зі статей, публікація яких відіграла фатальну роль у житті А. Ерделі. Так, “Закарпатська правда” 1949 р. опублікувала статтю “Розгромити охвістя космополітів на Закарпатті”, і видавці наводять промовисту цитату: “А. Ерделі, відомий своїм раболіпством перед загниваючою культурою капіталістичного заходу... продовжує в своїх нових полотнах спотворювати портрети радянських людей”, а також з іншої статті, за цей же рік: “В образотворчому мистецтві носієм космополітичних поглядів є формаліст і буржуазний естет А. Ерделі”.

На відміну від попередніх бібліографічних покажчиків, укладачі свідомо не включали ті джерела, в яких тільки згадувалося ім'я А. Ерделі поруч з іншими відомими художниками Закарпаття. Таких джерел надто багато, і покажчик справді не варто переобтяжувати й ускладнювати зайвими матеріалами. У свій перелік вони включили тільки ті бібліографічні джерела, які містили репродукції картин або цінну інформацію про художника та його творчість.

Останній розділ книги присвячений спогадам. Автору-упоряднику вдалося записати спогади тих людей, які безпосередньо знали і спілкувалися з А. Ерделі – художників Володимира Микити, Ференца Семана, Ернеста Контратовича, балетмейстера Клари Балог, письменника Павла Балли, племінника А. Ерделі – Владислава, дружини Магдаліни.

Альбом виконано на високому поліграфічному рівні, репродукції надруковано на цупкому швейцарському папері, який якнайкраще відтворює усі відтінки живописної манери художника.

Насамкінець, варто додати, що на ужгородській ярмарці “Книжковий Миколай – 2007” видання стало переможцем у номінації “Краще образотворче видання”, а на Всеукраїнському рейтингу “Книжка року – 2007” (м. Київ) увійшло до Короткого списку найкращих мистецьких видань.

Laryssa MELNYK:

Adalbert Erdeli: Albom / Avt.-uporiad. A. M. Kovach.
Uzhhorod: Vydavnytstvo Oleksandry Harkushi, 2007. – 380 s.: il.

Надійшла до редколегії 19.02.2008

Прийнята до друку 25.02.2008